

Тероризм і засоби масової інформації: межа об'єктивності і мас-медіального продовження терактів

Віталій Коцур,

аспірант Переяслав-Хмельницького
державного педагогічного університету
ім. Г. Сковороди

Стаття присвячена аналізу різних аспектів міжнародного тероризму та проблем використання засобів масової комунікації в поширенні інформації про терористичні акти.

Постановка проблеми

Поняття „тероризм” все більше входить до повсякденної лексики пересічних громадян світу, в тому числі й України. Події останніх десятиліть спонукають до висновку, що боротися з тероризмом лише на національному рівні складно, неефективно. І справа не лише в тім, що почастишали вибухи в тих чи інших містах світу, які забрали життя тисяч і тисяч громадян різних за національністю і віросповіданням, а й посилюється потік інформації про смерть і насильства, неефективність системи національної безпеки.

Про планетарний вимір тероризму засвідчили події 11 вересня 2001 року. Резонансний терористичний акт, який стався в США – наймогутнішій країні світу, став предметом напруженого обговорення в багатьох країнах і примусив їх уряди замислитися над проблемою безпеки суспільства в цілому та кожної особи зокрема.

Поширення тероризму на планеті відбувається в умовах посилення світових інтеграційних процесів, які супроводжуються прогресом інформаційних технологій.

Події 11 вересня 2001 року показали людству, що вся інтелектуальна, військова, технологічна міць провідних держав не може ефективно протидіяти проявам тероризму. Більше того, величезні технологічні та комунікаційні досягнення людства, на превеликий жаль, використовуються терористами. Тероризм і мас-медіа виявилися тісно пов'язаними. Газети, журнали, телебачення, радіо, і, особливо, Internet стали засобами

інформаційного супроводу цього глобального явища.

З розвитком комунікацій, інформаційних технологій та демократичних свобод, з лібералізацією прикордонних інституцій злу під назвою „тероризм” стало простіше переходити з однієї держави до іншої, маскуватися під гаслами різних організацій та навіть легально здійснювати свою діяльність. Уряди країн мають відповідально поставитися до проблеми боротьби з тероризмом. Колективна боротьба з однією з найбільших загроз ХХІ століття повинна відбуватися у двох площинах – юридично-правовій і конкретно-правоохоронній.

Вивчаючи публікації у ЗМІ, можна знайти інформацію, що терористів за злочини проти держави розшукує Інтерпол. Більшість населення впевнена, що зловмисників буде кинуто за ґрати. Насправді ж йдеться лише про надання зацікавленій стороні потрібної інформації. Якщо ж злочинців і буде десь заарештовано, то насправді від затримання до видачі їх органам внутрішніх справ та передачі справедливому суду лежить велика часова відстань. Бо на заваді, здавалося б, логічних і швидких дій карних органів є безліч правових перепон, зумовлених законодавствами окремих, інколи зовсім різних у конституційному відношенні країн [1, с. 11].

Зростання масштабів глобального тероризму за останні 25 років ХХ століття вражає своєю жорстокістю та зневагою до людського життя. З 1970 по 1980 рік в усьому світі було вчинено 1814 терористичних актів, а за період з 1980 по 1986 рік їх число зростало за арифметичною прогресією. Так, лише 1988 року аналітики нарахували 856 терористичних актів [2, с. 11]

Дати чітку кількісну характеристику тероризму дуже складно, тому що загальних критеріїв оцінки тих чи інших діянь як терористичних ще не вироблено. На думку Держдепартаменту США, в світі щороку відбувається від 320 до 620 терористичних актів, хоча фахівці з ЦРУ вважають, що їх значно більше — „в оприлюднених статистичних даних багато чого применшується” [3, с. 51]. Свого часу офіцер британської розвідки Б. А. Перріта відзначив, що 2000 року терактів було вчинено удвічі більше, ніж у 1980-х роках [4, с. 4].

Тероризм досить складна тема для дослідження, але останнім часом з'являється все більше публікацій з даної проблематики, що дозволяє глибше проаналізувати це явище. Слід враховувати, що проблему тероризму необхідно розглядати не тільки в правовій, а й в політичній, економічній та соціальній площині людської діяльності.

Проблемою дослідження та визначення поняття глобального тероризму переймається, зокрема, американський вчений Ф. Дженкінс. Він звертає увагу на філософське питання розуміння терміна „тероризм” та його вжитку в суспільстві крізь призму засобів масової інформації. Так, дослідник зазначає, що перед тим, як суспільство зможе офіційно визнати терористичний акт, йому потрібно буде визначити, з якою метою діяло

терористичне угруповання. Громадська думка США розглядає тероризм переважно під політичним кутом зору, практично ігноруючи соціальну та економічну сферу. Науковець наводить контрастні приклади злочинів у банківській сфері. Зокрема, якщо президент банку загинув від вибуху бомби, закладеної під його автомобіль, а поліція згодом виявляє, що злочин був скоєний радикальним угрупованням, то за американським законодавством його визначають як терористичний акт. З іншого боку, злочин не може бути терористичним актом, якщо він вчинений, наприклад, ревнивим чоловіком чи божевільною особою, якій не догодив президент. Тому Ф. Дженкінс зазначає, що потрібно спочатку визначити відповідні юридичні норми та діяти в правовому полі [5].

На випадки тероризму зазвичай жваво реагує преса. А засоби масової інформації у країнах з розвинутою демократією суттєвим чином визначають громадську думку. Тому дуже варто звернути увагу на те, як саме визначається тероризм у ЗМІ.

Насичена трагічними подіями історія тероризму, наприклад, в Росії обумовлює постійний інтерес до цього явища як з боку російських, так і західноєвропейських засобів масової комунікації. Саме мас-медіа вміщували важливу інформацію як у повідомленнях, кореспонденціях, написаних „по гарячих слідах” терористичних подій, так і пізніше – в аналітичних статтях, де робляться важливі узагальнення і певні висновки стосовно насильницьких актів. Слід відзначити, що інформаційні повідомлення, статті, телевізійні рубрики в російській та західноєвропейській пресі щодо терористичних актів відрізняються за повнотою і ступенем достовірності висвітлення подій. А це формує різне сприйняття подій, пов'язаних з тероризмом, у російському суспільстві і в міжнародній спільноті. Російський дослідник тероризму О. Будницький зазначає: „Терористичний удар без широкого резонансу – нонсенс, терористичні дії безумовно мають бути широко висвітлені в мас-медіа” [6, с.15].

Умовною точкою відліку початку історії тероризму можна вважати другу половину XIX століття. Саме тоді в Росії та інших країнах Європи поширюється „мода” на революційний та інші види тероризму. Його ідеологи у своїх працях робили особливий акцент на інформаційному аспекті терористичної діяльності. У доктрині „Пропаганда дією”, висунутій анархістами, зазначалося, що лише терористичні дії можуть спонукати маси до тиску на уряд. Про деякі аспекти революційної діяльності, зокрема, зародження тероризму в дореволюційній Росії, згадується у праці „Нотатки революціонера” П. Кропоткіна [7]. „Терористичний удар – необхідний”, — писала в грудні 1903 року анархістська газета „Хлеб и свобода”. Вона зазначала, що без міцної влади державний устрій може стати слабким і буде повалений. Внаслідок цього виникає необхідність насильницьких методів, у яких терор є одним із найважливіших.

Організації або терористичному угрупованню потрібні були не лише

вдало обрані тактика і методи ведення терористичних ударів по основних об'єктах в Росії, а й широке їх висвітлення в засобах масової комунікації. Відображення терактів у мас-медіа сіяло страх і невпевненість у майбутньому.

Деякі дослідники світових конфліктів і міжнародного тероризму визначають поширення інформації про терористичні акти як мас-медіальне продовження акту. Так, німецький науковець Г. Крюмель визначає це явище як „ядро терористичного плану дії” [8, с.14].

Отже класичний тероризм вбачається його апологетами як „пропаганда справи”. Іншими словами, він може бути успішним лише тоді, коли будуть залучені засоби масової інформації. При цьому звертається особлива увага на комунікаційний характер, а також посткомунікаційний процес [9, с.14].

Дослідник тероризму Г. Ласвелл зазначає, що сучасні засоби масової інформації суттєво допомагають терористичним угрупованням, активно відображаючи акти насильства. Зарубіжні фахівці у своїх працях використовують поняття „medium” [10, с. 17]. Воно охоплює як технічні засоби масової інформації, так механізми оцінки і передачі інформації, які діють в площинах вхідних-вихідних повідомлень (Input – Output) [11, с. 17]. З урахуванням сучасних методів пропаганди, така інформація в послідовному порядку її висвітлення може змінити громадську думку в культурній, політичній та юридичній сферах діяльності [12, с. 29].

При висвітленні терактів та діяльності терористичних угруповань ЗМІ, як правило, не лише викладають факти, але й відбивають певні політичні, ідеологічні, національні, релігійні пристрасті. Залежно від позиції джерела інформації, терористи можуть постати або революціонерами, партизанами, борцями за незалежність або ж міжнародними злочинцями, маніакальними особистостями, мізантропічними фанатиками. Тобто завдяки ЗМІ терористичним групам іноді вдається поліпшити свою репутацію, що, у свою чергу, може сприяти збільшенню кількості їх симпатиків.

Однак зазначимо, що пропаганда власних ідей і свого способу діяльності - лише один з аспектів інформаційної війни терористів. Значно небезпечнішим за наслідками є використання терористичними організаціями „інформаційної зброї” з метою дестабілізації громадського порядку та державного управління, породження страху, паніки, примушення суспільства піти на поступки терористам, а то й капітулювати перед ними. Для досягнення цього активно використовуються спеціальні інформаційні операції, якими супроводжуються теракти.

Демонстрація катастрофічних наслідків терактів через ЗМІ (в тому числі й контрольовані терористами) значно посилюють ефективність самих актів насильства. Галас, що роздмухується в деяких ЗМІ щодо даних подій, повторення тих самих жахливих епізодів об'єктивно сприяють досягненню цілей тероризму: залякуванню населення і влади

та ухваленню відповідними посадовими особами й органами необхідних терористам рішень. Такі акції є різновидом спеціальних інформаційних дій і називаються операціями, спрямованими проти суб'єктів, які приймають рішення. Класичним прикладом такої операції був теракт 4 березня 2004 року в Іспанії, що примусив цю державу відмовитися від участі у військовій операції в Іраку.

Аналізуючи подібні факти, окремі спеціалісти розцінюють їх як появу нового виду тероризму – інформаційного. На практиці під інформаційним тероризмом розуміють насильницький пропагандистський вплив на психіку, який не залишає для людини можливості критично оцінювати відверто тенденційну інформацію. До сфери інформаційного тероризму входить і поширення певного типу чуток [13, с. 43 - 44].

Засоби масової інформації Росії відрізняються від західноєвропейських, і навіть від українських, тим, що належать до східноєвропейської моделі сприйняття, в основі якої лежить брак чіткої політики в галузі розвитку доступу до інформаційних ресурсів і технологій. Недостатній розвиток демократії в Росії призводить до значних обмежень у публікаціях, жорсткої цензури та впливу правлячої еліти.

Деякі російські періодичні видання робили спробу об'єктивно висвітлювати події в Чечні. „Известия”, наприклад, писали, що, незалежно від того, як закінчаться події в Беслані, політику в Чечні слід радикально міняти. „Независимая газета” звинувачувала уряд в пропагандистських прийомах з метою приховати істинні причини останніх нападів терористів. Власті намагалися в усьому звинувачувати міжнародний тероризм, повідомляла „Независимая газета”, замість того, щоб звернути увагу на необхідність розв'язання проблем Чечні [14]. Про ефективність російської правоохоронної системи, як повідомляє російський тижневик „Интернет-газета utro.ru”, немає потреби розмірковувати довго з єдиної причини – вона близька до нуля. Протягом багатьох років ні слідчі прокуратури, ні фахівці з антитерору, ні члени різних комісій так і не змогли відповісти на питання, які цікавлять громадян країни і, перш за все, потерпілих від терористичних актів.

Тероризм приносить величезну біду, його неможливо виправдати. Але ніщо з нічого не виникає. Причини виникнення тероризму слід аналізувати, їх можна і необхідно пояснювати. Насильство завжди зустрічатиме опір.

Висновки

Терор сьогодні – це війна в політичній, економічній, соціальній та інформаційній сфері. Війна, в якій беруть участь держави та їх уряди, політичні партії, спецслужби, транснаціональні комерційні структури. Це й бізнес, що приносить солідні дивіденди у вигляді грошей, замовлень, підрядів, територій, природних ресурсів, а найголовніше – у формі влади. Сучасні інформаційні технології в руках терористів перетворюються на зброю, яка сіє страх серед мільйонів людей. Тероризм спричиняє величезні

політичні, економічні, моральні втрати, призводить до великої кількості жертв ні в чому не винних людей, загрожує безпеці в усьому світі. Тим часом мас-медіа, поширюючи у певний спосіб інформацію про тероризм, чинять потужний психологічний тиск на людей, насаджують страх у їхні душі.

Література:

1. **Івченко В. І.** Тероризм. / В. І. Івченко // Політика і час. - 2000. - №2 - С. 8 - 12.

2. **Моджорян Л. А.** Тероризм на море. Борьба государств за безопасность морского судоходства / Л. А. Моджорян - М., 1991. - С. 3.

3. **Wardlaw G.** Political Terrorism. Theory Tactics and Countermeasures / George Wardlaw - Camb., 1982. - P. 51

4. Violence at Sea. A Review of Terrorism, Act of War and Countermeasures to Prevent Terrorism. - P., 1986. - P.4

5. **Jenkins P.** Imagines of Terror: What We Can and Can't Know About Terrorism / Philip Jenkins - New York, 2003 - 219 с.

6. **Budnicki O.** Geschichte des Terrorismus in Russland in Dokumenten, Biographien und Untersuchungen / O. Budnicki - Rostov am Don, 1996 - S.15.

7. **Кропоткин П. А.** Записки революционера / Пётр Алексеевич Кропоткин. - С.-Петербург.: Знание, 1906. - 471 с.

8. **Krummel G.** Das Lacheln der Freunde. Selbstmord-Attentate als Selbstopfer, in: Information fur die Truppe / Gerhard Krummel - 2004, S.14.

9. **Munkler H.** Uber den Krieg. Stationen der Kriegsgeschichte im Spiegel ihrer theoretischen Reflexion: „Der Selbstmordanschlag lebt in seiner Wirkung so sehr von der Tat wie von seinem Widerhall in beiden Gesellschaften: jener der Opfer und der des Taters“ / Herfried Munkler - Weilerswist, 2002. - S. 263.

10. **Lasswell H. D.** The Structure and Function of Communication in Society / Harold D. Lasswell - New York, 1948 - S.17.

11. **Lasswell H. D.** Massenkommunikationsforschung / Harold D. Lasswell - Wien, 1987. - S.17.

12. **Neumann-Braun K.** Medien- und Kommunikationssoziologie. Eine Einfuhrung in zentrale Begriffe und Theorien / Klaus Neumann-Braun, Stefan Muller-Doohm - Weinheim und Munchen, 2000 - S. 29 ff.

13. **Ковтун В. С.** Інформаційні технології - небезпечний засіб поширення тероризму / В. С. Ковтун // Всеукраїнський науково-популярний журнал „Безпека життєдіяльності”. - 2005. - №10. - жовтень. - С. 39 - 44.

14. **Ашер С.** Російське ТБ „обережно” підійшло до драми в Беслані / Себастьян Ашер [Електронний ресурс] - 2004. - 3 September. - Режим доступу: news.bbc.co.uk.